

Мирослав Стельмахович про сімейне виховання

Сім'я – головний інститут становлення людини. Значення сімейного виховання для формування особистості в різні епохи і філософами, вченими-педагогами і вчителями-практиками оцінювалося по-різному. Окремі з них уважали, що сімейне виховання не має такого позитивного впливу, як суспільне. Однак історія світового розвитку та становлення системи національного виховання в Україні, педагогічна теорія і практика довели, що моральне, розумове і фізичне удосконалення суспільства багато в чому залежить від удосконалення інституту сім'ї. У зв'язку з цим постає нагальна потреба в обґрунтуванні шляхів, методів, засобів виховання дітей в сім'ї, що відповідає б вимогам сьогодення.

В Україні, як і в інших пострадянських країнах, суттєво змінюється демографічна ситуація, людські цінності та духовні ідеали, змінюється сама сім'я, стосунки в ній, зростає кількість розлучень та сімей ризику. На жаль, українська сім'я сьогодні перебуває в кризовому стані і сповна не виконує своїх виховних функцій. Сім'я є складною підсистемою суспільства і виконує різні соціальні функції. Тому вона є предметом дослідження багатьох наук, які вивчають ті чи інші сторони її розвитку і функціонування. Кожна з цих наук певним чином розглядає питання виховання дітей. Тому що саме воно є провідним у життєдіяльності сім'ї.

Перші ідеї сімейного виховання, поняття батьківства, дитини склалися в народній педагогіці на основі багатовікового життєвого досвіду, т.зв. емпіричним шляхом. Вони передавалися із покоління в покоління, із сім'ї в сім'ю через традиції, національно-етнічну обрядовість, звичаї, фольклор, вироби декоративно-прикладного мистецтва. Сім'я посідає

особливе місце в народній педагогіці. Сім'я була й залишається осередком народної педагогіки.

Ці питання знайшли широке відображення в працях видатного українського педагога Мирослава Стельмаховича. Його праці розвинули ідеї народної, передовсім родинної педагогіки та родинних виховних традицій. “Сім'я, - писав М. Стельмахович, - це життєвий осередок, що приводить на світ божий, плекає найвищу цінність людства – дітей, цвіт нації, майбутнє народу, завдяки яким кожен батько і мати мають реальну можливість повторити та продовжити в своїх потомках. Кожна людина є смертною, але сім'я, рід, родина, народ безсмертні [1; 2].

Вивчення проблем виховання в українській сім'ї з найдавніших часів, обґрунтування шляхів подолання кризових ситуацій в сім'ї, розвиток сім'ї в умовах Української незалежної держави стає його постійним предметом дослідження, пошуком відповіді на питання – що робити, як вирішувати проблеми сім'ї в нових історичних умовах, щоб і в XXI столітті діти розуміли, пам'ятали, що батьківщина починається з сім'ї.

Читаючи твори М. Стельмаховича, знаходимо мудру пораду, що “... потрібно якнайрішучіше повернутися до українського народного родинознавства, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушним авторитетом, подружньою вірністю, любов'ю до дітей і відданістю святому обов'язку їх виховання, повагою до батьків, материнським покликанням жінки, підняти роль чоловіка –дружини, батька-матері...” [3].

Сім'я, сімейне виховання сягають в глибину віків, до них зверталися педагоги-вчені А. Дістервег, І. Гербарт, І. Песталоцці, Я. Коменський. Ґрунтовно вивчали родинні звичаї та обряди українські освітні діячі та просвітники М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, М. Костомаров, К. Ушинський, І. Франко та ін. Значення національних традицій виховання дітей у сім'ї відображено в роботах Г. Ващенко, Г. Волкова, М. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького.

Досить серйозно сучасні вчені вивчали й продовжують вивчати в історико-педагогічних працях різні аспекти родинної народної педагогіки. Саме до них і належить М. Стельмахович, який без сумніву є одним із основоположників теорії українського родинного виховання. Питання виховання дітей у сім'ї М. Стельмахович розглядав всебічно, присвятив цим питанням серйозні наукові праці. Про особливості родинного впливу на дитину, на формування особистості після А. Макаренка і В. Сухомлинського в Україні так не писав ніхто.

Досить важливо з позиції сьогодення звернутися до науково-педагогічної спадщини М. Стельмаховича, щоб визначити для себе й показати сучасникам витoki багатьох явищ і подій через багату й різноманітну історію розвитку української гуманітарної думки. Виразною тенденцією нині є звернення педагогів, науковців до нового прочитання спадщини окремих педагогів - мислителів, відкриття нових імен, повернення в історико-педагогічний контекст цілих періодів і пластів розвитку просвітницьких, виховних і дидактичних ідей”.

М.Стельмахович працював у той історичний час, той період, коли за певних ідеологічних умов йшлося про те, що українська освіта, школа, виховання мають ґрунтуватися на споконвічних традиціях українства. М.Стельмахович уперше порушує питання національної ідеї, родини, обґрунтовує необхідність розробки й реалізації концепції національної школи, національної системи освіти і виховання, національної родинної педагогіки.

Мета нашої статті полягає у висвітленні підходів М.Стельмаховича до проблеми сімейного виховання.

Питанню родинного виховання відомий український учений-педагог присвятив більшість своїх наукових праць, підручників, посібників, перший за радянських часів захистив докторську дисертацію з означеної проблеми.

Ця робота дала можливість ученому дійсно обґрунтувати саме систему українського родинного виховання, яка включала мету, зміст і принципи

виховання, основні його форми і методи виховання, організацію процесів самовиховання й перевиховання, структуру родини й сім'ї як виховної організації, традиції в сім'ї, цінності сім'ї тощо.

М. Стельмахович ще раз довів, що осередком народної педагогіки була і залишається сім'я. Кожна родина у вихованні своїх членів починаючи з народження дитини повинна була додержуватися певної системи правил народної педагогіки, закріплених у морально-етичних народної мудрості.

У працях “Народна педагогіка”, “Народна дидактика”, “Використання української етнопедагогіки в педагогічній пропаганді серед батьків”, “Народне дитинознавство”, “Українське родинознавство”, “Українська народна педагогіка”, в статтях М. Стельмахович висвітлював питання виховання дітей у сім'ї через призму етнопедагогіки, обґрунтовував провідні напрями української етнопедагогіки: духовно-моральне, трудове, розумове, естетичне й фізичне. Всі ці напрями виховання дитини з перших днів народження є невід'ємним складником системи родинного виховання, що “спрямоване на формування особистості. [2, с.120]

Чільне місце в науковому доробку вченого посідають питання щодо створення, збереження і поступу в розвитку дружньої, міцної, здорової і щасливої сім'ї. При цьому вчений особливу увагу звертає на знання, досвід, традиції і звичаї українського народу щодо створення й функціонування такої сім'ї. Свідченням цього є сама історія українського народу, його самобутність, його толерантність.

Визначивши основні напрями сімейного виховання, М.Стельмахович обґрунтовує мету, завдання реалізації таких важливих завдань: гуманізм, духовність, раціоналізм, природовідповідність, евдонізм, народність, наступність і спадкоємність поколінь, кінльтуровідповідність, активність, самодіяльність, педагогічну компетентність батьків та єдність вимог виховних напрямів [1, с. 163-168]

Особливу увагу академік приділяє питанням соціалізації дитини, участь молодих членів родини в праці. Реалізація цих завдань і принципів має

здійснюватися з позиції етнопедагогіки, що дає право стверджувати про обґрунтування М.Стельмаховичем принципу етнізації. Нині це положення є досить важливим, мало дослідженим і нагальним для реалізації завдань виховання молоді в сучасних умовах полікультурності, входження нашої країни у світовий простір.

М.Стельмахович в обґрунтуванні принципу природовідповідності продовжує розвивати положення А. Коменського про те, що дитину необхідно розглядати як частину природи й неухильно дбати про всебічний, гармонійний розвиток природних задатків дитини, яка розвивається, наче та рослина. (“Гни дерево, поки молоде, вчи дітей, поки малі”, “Діти, як квіти: поливай – рости будуть”, “Як грибочки, ростуть діточки”).

Обґрунтовуючи принцип гуманізму, М.Стельмахович наголошує на такому понятті, як дитинолюбство. І доводить, що саме людяне ставлення до дитини, щирі стосунки між усіма членами сім’ї, родини характерне для українців. У сім’ях так мають вибудовуватися стосунки, щоб діти чуйно ставилися до людини взагалі, утверджували добро на Землі. (“Добре роби, то й добре всім буде”).

Принцип духовності М.Стельмахович обґрунтував через необхідність виховання дітей на засадах народної моралі, обізнаності з релігійною культурою, шанобливого ставлення до неї.

Досить ретельно педагог аналізує і чинники, що є основою системи родинного виховання. Безсумнівно перше місце посідає родина (перший і найбільш впливовий вихователь особистості).

Родина складається з батька і матері, дідуся й бабусі, сестер і братів. Адже вся історія українців свідчить, що батьки, брати й сестри, всі родичі завжди були разом, “трималися купи” і родинні зв’язки завжди цінувалися найвище (“Дружня сім’я гори зрушить”, “Без сім’ї і без роду - хоч з моста та у воду”, “Принеси, Боже, здалека родину, то ми і в будень зробимо неділю”).

Наступним чинником родинного виховання визначає М. Стельмахович рідне материнське слово (“Рідної мати слівце єсть як літнє сонце, бо хоча й

єсть не раз на світі хмарненько, а все таки від нього тепленько”). Кожен із чинників: держава, церква, родичі, свояки, сусіди, няні, опікуни, вітчим, мачуха, названі батьки, домашній побут та природа – виявляється у певних формах організації життя дітей.

Аналізуючи більшість праць М.Стельмаховича, ми можемо виокремити і форми організації сімейного виховання. Так, розглядаючи проблеми сім'ї, академік наголошує на необхідності підготовки молоді до сімейного життя. Розкриваючи цю роботу, вчений поступово вибудовує складові концепти сім'ї, на яких необхідно виховувати підростаюче покоління. Для дітей головний найвпливовіший приклад – це приклад батьків.

На його думку, слід пропагувати народні погляди на кохання (“Любов як перстень, не має кінця”, “Як гляне - серце в'яне”, “Сухар з водою, аби серце з тобою”)

На думку М.Стельмахович, молодь необхідно виховувати на таких поняттях, як вірність і рівноправність у сімейному житті, повага й шана до старих, до своїх батьків і насамперед до матері. “Для кожної дитини її мама серед усіх людей найкраща, найдорожча, найближча” [1, с. 103].

Не забуває вчений про те, що за виховання дітей відповідають і мати, і батько, що авторитет батька як у домашньому колі, так і в громадській сфері духовного життя українців – високий. То й виховний вплив його на дітей вагомий “Ігнорування батьківським вихованням вкрай небезпечне” – констатує дослідник [1, с. 112.].

Виходячи із цілісності системи родинного виховання, Мирослав Стельмахович звертає увагу на те, щоб у сім'ї постійно піклувалися про старших, особливо не забували дідусів і бабусь. “Саме дідусь і бабуся, - писав він, - як старші люди в сім'ї та громаді, наділені природним розумом, добротою, людяністю, чесністю, працьовитістю, життєвим досвідом, є найпершими й найактивнішими носіями родинної педагогіки, народної виховної мудрості, тому й вплив на онуків надзвичайно сильний, а виховна роль – величезна” [1, с. 119]. У своїх працях, учений акцентує увагу на тому,

що сам спосіб життя сім'ї, стосунки між її членами впливають не тільки на виховання дітей, а й на підготовку дитини до майбутнього створення власної сім'ї, до майбутньої ролі батька чи матері. “Глибокі враження, одержані в сім'ї у дитячому віці, - зазначає він, - здебільшого визначають сімейну позицію її виховання тоді, коли людина стає дорослою” [1, с. 212].

Розкриваючи питання необхідності підготовки молоді до шлюбу, сімейного життя, виховання власних дітей, М. Стельмахович не тільки декларує проблему, а пропонує конкретні форми роботи. Так, для підготовки сучасних юнаків і дівчат до сімейного життя М. Стельмахович розробив програму з українського родинознавства для учнів IX класу (Стельмахович М. Програма з українського родинознавства (фамілістика) //Рідна школа. – 1993. - № 8. – С. 21-26. [7; 21-26]

Такий курс разом із іншими формами шкільного навчання, позакласної і позаурочної роботи, на думку вченого, дасть можливість підготувати молоде покоління до виконання великої місії батька й матері, чоловіка і дружини ця “стежина з рідної домівки” і “виведе людину” у щасливе подружнє життя.

Обґрунтована М. Стельмаховичем досить різнопланова палітра форм та методів родинного виховання зокрема з питань громадського, морально-етичного, статевого, господарського виховання, підготовки молоді до життя тощо. Учений у своїх працях виходить із принципу врахування вікових й індивідуальних особливостей дитини, порушуючи проблему виховання дітей із неповних сімей. Також виокремлює М. Стельмахович і проблему родинного виховання дітей дошкільного віку.

Наша стаття не претендує на повний аналіз усіх принципів, форм, методів, прийомів і засобів родинного виховання, обґрунтованих М. Стельмаховичем. У цьому не має сенсу. Ми тільки прагнемо ще раз довести, що його наукові праці підтверджують нову концепцію виховних цінностей, серед яких головна – сама дитина, її життя, світ, світ її сім'ї.

Не викликає сумніву положення про те, що педагогічну спадщину вченого буде вивчати не одне покоління науковців, студентів, батьків.

Педагогічна спадщина академіка М. Стельмаховича багатогранна. Він вважає, що в сімейному вихованні велику роль відіграє етнопедагогіка. Тому дуже важливо, щоб студенти педагогічних університетів вивчали етнопедагогіку, використовували надбання цієї науки.

Так, наш досвід викладання, починаючи з 1992 р., курсу “Історія української школи і педагогіки”, а з 1998 р. – “Етнопедагогіка і етнопсихологія” у Херсонському державному університеті на факультеті української філології, переконує, що ці курси сприяють розвитку науково-педагогічного мислення майбутнього вчителя. Розширення ерудиції, обізнаності, педагогічного світогляду, виробленню в студента творчого підходу до використання історичного матеріалу, традицій і звичаїв українського народу та інших народів у подальшій практичній діяльності. Опановуючи курс етнопедагогіки, студенти переконуються, що примноження здобутків національної культури й освіти закономірно будується на традиціях. “Завдяки їм, - писав Григорій Ващенко, - зберігається і розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, зберігається релігія, звичаї, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – все те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів” [4, с. 131].

Курс етнопедагогіки дає кожному студенту можливість пізнати етнокультурну спадщину всіх народів, ознайомитися з виховними традиціями різних народів і в подальшому використовувати народну педагогіку у навчально-виховному процесі школи.

При вивченні курсу “Етнопедагогіка” велику увагу відводимо пошуковій та дослідницькій роботі, а це дозволяє розширити знання з історії педагогіки, сформувати міжнаціональну толерантність, культуру спілкування, значно підвищити загальний рівень майбутніх вчителів.

Велика увага приділяється питанням самостійної роботи студентів – насамперед, самостійному вивченню наукової, історичної, художньої літератури, в якій висвітлюються етнопедagogічні та етнопсихологічні проблеми.

Етнопедagogіка посідає чільне місце у підготовці студентів до виховної роботи в школі, до розв'язання спільних завдань сім'ї і школи.

Ми поділяємо думку вчених, що курс “Етнопедagogіка” необхідно викладати у всіх вищих навчальних педагогічних закладах, що для його викладання і вивчення є досить серйозна наукова база, основу якої складають праці М. Стельмаховича, що відібрали “з багатющого арсеналу української родинної етнопедagogіки саме ті компоненти, які відповідають духові Українського Ренесансу, істотно впливають на сучасну та майбутню долю України [1, с. 8].

Література

1. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. – К., 1996. – 286 с.
2. Стельмахович М. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник. – К., 1997. – 232 с..
3. Стельмахович М. Українське родинознавство. –Івано-Франківськ, 1994. –56 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. - Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків: Том 1. – Полтава, 1994. – 191 с.

Summary

Valentina Fedyayeva

Myroslav Stelmahovyich about family upbringing.

The aim of the article is to represent M. Stelmahovyich's approaches to the problem of family upbringing. Education of children in family is considered through the folk pedagogic. The article is represented forms, methods and principles of family upbringing, which were marked by M. Stelmahovyich.

ЗАЯВКА

Просимо включити до порядку денного Перших Всеукраїнських педагогічних читань “Проблема української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича “ доповіді викладачів Херсонського державного університету:

1. Федяєва Валентина Леонідівна - кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету.

Домашня адреса: Федяєва В.Л., 73000, вул. Старостіна, 1, кв.44,
м. Херсон

телефон: робочий (0552)32-67-08; домашній (0552) 24-60-33

2. Стеценко Наталя Миколаївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології, завідувач відділу організації наукової роботи Херсонського державного університету.

Домашня адреса: Стеценко Н.М., 73000, вул. Молодіжна, 10, кв.12,
м. Херсон

телефон: робочий (0552)32-67-08; домашній (0552) 26-49-08

3. Слюсаренко Ніна Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету.

Домашня адреса: Слюсаренко Н.В., 73042, вул. Левицького, 34,
м. Херсон

телефон: робочий (0552)32-67-74; домашній (0552) 54-40-17

4. Кузьменко Василь Васильович - кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету.

Домашня адреса: Кузьменко В.В., 73034, вул. Кольцова 43, кв.62,
м. Херсон

телефон: робочий (0552)32-67-74; домашній (0552) 33-44-36

